

نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی

علی جباری^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۸/۲۵ تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۱۸

چکیده

در هر انقلاب، حکومت و نظام سیاسی - اجتماعی، یک سری علائم و نشانه‌هایی است که بیانگر اغراض، اهداف، کارکردهای آن نظام است. این علائم که در اصطلاح نماد نامیده می‌شود نقش هویت‌سازی و چراغ راهنما در هر نظام سیاسی - اجتماعی را بر عهده دارند، که عدم شناخت و آگاهی از آن موجبات انحراف توده‌های مختلفی پیرامون آن نظام را در پی خواهد داشت. در سیر پیدایش، تأسیس، استمرار و تثبیت نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی علائم و نمادهای مختلفی وجود دارد، که فهم و اکتشاف آنها از منابع اسلامی، موجب هدایتگری جامعه اسلامی به سوی جامعه آرمانی و عدم انحراف خواهد شد. این مقاله با بهره‌گیری از مطالعات درجه یک، با شیوه توصیفی - اکتشافی به بررسی نمادهای نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی پرداخته است. فهم دقیق ابعاد و گونه‌های نمادهای مهدوی از پیدایش تا تثبیت حکومت مهدوی هم چون نمادهای مفهومی، آغازین، اماکن، ازمنه، اشیاء، اعداد، پرچم، شعار و جهات، سلب‌کننده تحیر منتظران در عصر غیبت، خواهد شد.

واژگان کلیدی: نماد، نشانه، نظام، سیاسی، اجتماعی، مهدوی.

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در هر نظام سیاسی - اجتماعی، نمادهای آن نظام است. نمادها آخرین مؤلفه شناختی از فرهنگ جوامعی است که بر مبنای آن فرهنگ، نظام سیاسی خود را بنا می‌نهند. نمادها نشانه‌ها یا گونه‌ای از عمل هستند که با آنها معانی را به افراد منتقل

۱. دانش پژوه سطح چهار سیاسی - اجتماعی مرکز تخصصی مهدویت قم، ایران (jabbari.h110@gmail.com).

می‌کنند. نمادها در پرتو مجموعه مشترک از هنجارها و قراردادهای صورت می‌گیرد. (محسنی، ۱۳۸۶: ۳۴) ارتباط نمادی انسان به سه شیوه صورت می‌گیرد. اول زبان گفتاری که الگوی صوتی و معانی پیوسته دارد و آموزش و ارتباطات را آسان می‌کند. دوم زبان نوشتاری که عبارت از ثبت تصاویر گفتاری بوده و وظیفه آموزش و حفظ میراث فرهنگی را برعهده دارد. سوم زبان جسمانی که به برقراری ارتباط با حرکت دست و صورت و ایما و اشاره می‌باشد. (کوهن، ۱۳۸۸: ۵۶) زبان یکی از مشخص‌ترین ویژگی‌های فرهنگی انسان است که در همه فرهنگ و نظام‌ها می‌باشد و گفتار وسیله انتقال زبان می‌باشد و البته باید توجه داشت که برای انتقال مفاهیم فقط زبان و گفتار نیست بلکه نوشتار هم یکی از راه‌های انتقال مفاهیم می‌باشد. بنابراین هر مجموعه عناصری که برای انتقال معنا مورد استفاده قرار می‌گیرد اعم از صدایی که در گفتار ایجاد می‌شود و علائمی که در نوشتار است و یا داله‌های دیگری هم چون لباس، تصاویر، نشانه‌های دیداری، شیوه خوردن، شکل‌های ساختمانی و بسیاری از ویژگی‌های مادی دیگر فرهنگ را می‌توان نمادی از باورها و ارزش‌ها و هنجارها دانست. (گیدنز، ۱۳۸۱: ۶۴-۶۶) نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، در قالب فرایندهای مختلفی شکل می‌گیرد. این فرایند از زمان آشکار شدن علائم و نشانه‌های حتمی ظهور امام زمان علیه السلام آغاز، در هنگام ظهور و قیام ایشان استمرار و هنگام استقرار تشکیل حکومت جهانی مهدوی، تثبیت خواهد شد. از این رو سعی شده است، تمامی نمادها و نشانه‌های فرایند شکل‌گیری نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی در قالب نمادها و نشانه‌ها معرفی و تبیین و تحلیل شود. دسته‌بندی فرایندی مقاله، به واسطه تکرار تبیین و تحلیل‌ها موجب ضعف در داده‌پردازی خواهد شد.

در پژوهش منابع در باب آشنایی با نماد و نمادهای اسلامی کتاب‌ها، مقاله‌ها و صفحات مختلف اینترنتی، به صورت عمومی و کلی جامعه‌شناختی، اشاره شده است. به عنوان نمونه مقاله «نقش نماد و نمادگرایی در زندگی بشر»، مریم حسن‌پور و محمد فولادی که به بررسی جامعه‌شناختی نماد در زندگی بشر پرداخته است. مقاله «نمادگرایی در دین اسلام»، نوشته مهسا حاجی فتحلی، مرسا بیدلی و مهگام مرتضی‌پور که بررسی نمادهای اسلامی در معماری‌های جوامع اسلامی پرداخته‌اند. و کتاب *بررسی نمادهای چالش مهدویت*، صدرالله زین‌العبادی به شناسایی چالش‌ها و عوامل مهدی‌ستیزی از دهه پنجاه شمسی تا دوران انقلاب اسلامی پرداخته است. وجه تمایز این مقال با دیگر منابع، انسجام و تمرکز و اکتشاف مباحث از سنخ مطالعات درجه یک، پیرامون نمادهای نظام سیاسی و اجتماعی حکومت عدل

الهی در آخرالزمان است. که با بهره از منابع نقلی اسلامی، به تجزیه و ترکیب منابع اسلامی و انسانی پرداخته است.

مفهوم‌شناسی

۱. نماد و نمادگرایی

نماد در لغت به معنی مظهر، علامت و نشانه است که با زبانی پیچیده و رمزآلود با انسان سخن می‌گویند. و در اصطلاح پدیده یا شیئی عینی و ملموس و قابل مشاهده هستند که جایگزین پدیده غایب شده و بر آن دلالت می‌کند. آنها می‌توانند مادی یا ذهنی، واقعی یا خیالی، طبیعی یا مصنوعی باشند. در واقع تجلی اندیشه یا تصور حالتی عاطفی یا هرگونه نسبت و رابطه چه روشن و بدیهی و چه قراردادی بیان می‌کند. نمادها در زندگی اجتماعی بشر ابزار تعامل بوده به گونه‌ای که تعامل و روابط بدون نماد بی‌معناست. نمادگرایی هنر به کارگیری نشانه‌ها یا موضوعی نامرئی و نامشهود به وسیله موضوع مشهود و محسوس است. و نمادپردازی یعنی نمایش چیزی توسط نماد که از تداعی معانی پیوسته و تصورات و تصاویر ذهنی و احساسات به دست می‌آید. نمادها شامل مفاهیم، رنگ‌ها، مراسمات، زمان‌های مهم، مکان‌های تاریخی، اعداد، شعارها، رمزها، وردها، و پرچم‌ها می‌شوند. مجموعه نماد و نشانه‌ها و قواعد حاکم بر روابط آنها، نظام را می‌سازند، که در اصطلاح رمزگان نامیده می‌شود و در چارچوب همین نظام، نشان‌ها با یکدیگر ترکیب شده و یک پیام و متن را می‌سازند. (فولادی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۳۴-۱۳۹) با توجه به مباحث فوق نمادها، علائم و نشانه‌هایی هستند که از طریق آن معانی به افراد منتقل می‌کند و به عنوان زبان گفتاری، جسمانی و نوشتاری در فرهنگ به حساب می‌آیند.

نماد در ادبیات دینی، همان شعائر است که اظهار و ابراز شعایر، بزرگداشت و محافظت از آن‌ها را در جهت جلوگیری از تحریف و معنی ضروری می‌نماید. هم‌چنان که خداوند متعال در قرآن مجید به این مسئله اشاره نموده و فرموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلَوْا شَعَائِرَ اللَّهِ...»^۱ (مائده: ۲) و در جای دیگر می‌فرماید: «وَمَنْ يَعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (حج: ۳۲) یعنی و هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه تقوای دل‌هاست. در

۱. ای کسانی که ایمان آورده‌اید! شعائر و حدود الهی (و مراسم حج را محترم بشمرید! و مخالفت با آنها) را حلال ندانید....

جایی دیگر مصداقی دیگر از شعائر را اشاره می‌کند و می‌فرماید: ﴿إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...﴾ (بقره: ۱۵۸) یا سوره حج آیه ۳۶ می‌فرماید: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ...﴾ (حج: ۳۶). با توجه به آیات الهی نماد و شعائر دینی و مذهبی در قالب‌های گوناگون به صورت‌های گوناگون نمود پیدا می‌کند. در این مقاله به بررسی و معرفی انواع نمادها در نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی پرداخته خواهد شد.

۲. نظام سیاسی

نظام سیاسی^۲ دربر دارنده همه فعالیت‌های سیاسی در جامعه است. در تجزیه نظام سیاسی، واژه نظام بر روابط الگو شده در اجزای تأسیسی یک ساختار که مبتنی بر روابط مشخص کارکردی، دلالت دارد و این‌که به اجزا یگانگی و وحدت بخشیده و آنها را فعال می‌کند که البته دارای انواع گوناگونی است. در مورد نظام سیاسی ماکس وبر آن را اجتماع انسانی که مدعی انحصار کاربرد مشروع زور جسمانی در داخل سرزمینی معین است می‌داند. ایستون آن را نظامی از کنش و واکنش در هر جامعه که به وسیله آن توزیع‌های الزام‌آور یا مقتدرانه ایجاد و اجرا شود می‌داند. (عالم، ۱۳۹۱: ۱۵۰) آلموند تعریف ماکس را نامناسب دانسته و می‌گوید بیشتر تعریف از دولت است. اما تعریف ایستون را بهتر دانسته با این تفاوت که به جای لفظ مقتدرانه از اجبار مشروع جسمانی استفاده کند. بنابراین تعریف وی از نظام سیاسی نظامی از کنش و واکنش در جامعه‌های مستقل که از راه به کارگیری، یا تهدید به استفاده کم و زیاد اجبار مشروع جسمانی کارویژه‌های یکپارچه شدن و انطباق را به اجرا می‌گذارد. (همان: ۱۵۱) با توجه به تعاریف گوناگون به نظر می‌رسد نظام سیاسی مجموعه از نهادها و ساختارهای به هم پیوسته‌ای از قدرت است که کارگزاران آن کارویژه‌های خود را انجام داده و به وسیله آن اهداف جمعی در سطح ملی و بین‌المللی پیگیری می‌شود.

۳. نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی

برخی در تعریف نظام سیاسی مهدوی گفته‌اند؛ نظام سیاسی مهدوی نظامی کارآمد و قابل الگوگیری است که از حیث ابعاد و اهداف در پی توسعه اقتصادی، تعادل سیاسی و تعالی فرهنگی در سطح جهانی است. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۶: ۷۶) با این حال نظام سیاسی و

۱. و شترهای چاق و فربه را (در مراسم حج) برای شما از شعائر الهی قرار دادیم؛ در آنها برای شما خیر و برکت است ...

2. political system

اجتماعی مهدوی، نظامی است که در آن مجموعه از نهادها و ساختارهای به هم پیوسته از قدرت، که توسط امام زمان علیه السلام از هنگامه ظهور تا تثبیت حاکمیت عدل الهی، تأسیس خواهد شد. در این نظام برخلاف سایر نظام‌های سیاسی، کارگزاران کارویژه‌های خود را، براساس اهداف و شاخصه‌های حق مدار امام زمان علیه السلام انجام داده و از طریق آن به اهداف والای الهی در حیطه فردی و جمعی در سطح جهانی پیگیری و نائل خواهند شد.

گونه‌شناسی نمادها و نشانه‌ها در نظام‌های سیاسی - اجتماعی

نمادها اختصاص به واژگان نداشته و در عرصه‌های مختلف زندگی کاربرد دارد. مانند رنگ‌ها که از حیث تحلیل رمزی و کنائی‌شان، بسیار به اصوات نزدیک و همانند هستند. مانند قرمز که برای حیوان و انسان اولیه با خون و کشتار و تهاجم تداعی می‌شود. و آبی که نماد آسمان صاف هوا آفتابی و نشانه صلح است. می‌بایست توجه داشت که نمادها در هر زبان و آئینی اشاره به معنایی خاصی داشته و اصول مفاهمه هستند لذا در زندگانی بشر نقش کلیدی ایفا می‌کنند. (فولادی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۳۹)

نمادها دارای تقسیم‌بندی‌های مختلفی هستند که هرکدام از ابعاد آن ممکن است دارای تقسیمات گوناگونی باشد. مثلاً در یک تقسیم‌بندی بر دو گونه طبیعی و فرهنگی هستند. نمادهای طبیعی بیانگر طیف وسیع و گسترده از تصاویر و معانی است که می‌تواند در کشف تصاویر حک شده و جای مانده تاریخی و باستانی مؤثر باشد. به عنوان مثال نمادهای طبیعی در گذشته رعد را نعره خشمگین خداوند و برق را وسیله‌ای برای ارضای حس انتقام‌جویی و رودخانه را مأوای ارواح و... می‌دانستند. البته امروزه و با پیشرفت‌های علمی و تمدنی بشر دیگر بدین نمادهای طبیعی توجه نمی‌شود. نمادهای فرهنگی برای بیان واقعیات و حقایق زندگی بشر به کار می‌رود که در جوامع مختلف دگرگونی‌های مختلفی را پشت سر گذاشته است. (همان: ۱۴۰) گاهی نمادها براساس ارتباطات فرهنگی به سه قسم زبان گفتاری،^۱ زبان نوشتاری^۲ و زبان جسمانی^۳ قابل تقسیم است. (کوهن، ۱۳۸۸: ۵۷) گاهی نمادها به زبانی و

۱. زبان گفتاری در ارتباطات نمادی عبارت از الگوی صوتی و معنای پیوسته آن است.

۲. زبان نوشتاری در ارتباطات نمادی عبارت از ثبت تصاویر گفتار که به آموزش و حفظ میراث فرهنگی کمک می‌رساند.

۳. زبان جسمانی در ارتباطات نمادی به معنای برقراری ارتباط با حرکات دست و صورت و به طور کلی به صورایماء و اشاره است.

غیرزبانی قابل تقسیم‌بندی است. نمادهای زبانی هم‌چون آهنگ یا هیئت‌ها (صداها و آواها)، استعاره یا کنایه‌ها و تشبیه یا مجازها و... هستند. نمادهای غیرزبانی دارای انواعی است: ۱. طبیعی مانند علائم و نشانه‌های بیماری در فرد که نماد بیماری فرد است و یا جهت‌یابی‌های در طبیعت از روی نشانه‌های طبیعی از دیگر نمادهای طبیعی است؛ ۲. تصویری مانند برنامه‌های تلویزیونی، پوسترها، تابلوها، عکس‌ها، تمبرها، آرم‌ها و... از این قبیل نمادهای غیرزبانی هستند (فولادی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۴۴-۱۴۶)؛ ۳. قراردادی یا وضعی مانند بسیاری از کلمات و واژگان و یا رنگ‌های چندگانه در پرچم‌ها و... به نوعی در میان اهالی اجتماعات گوناگون رمزگذاری شده و نماد مسئله یا چیزی خاص به شمار می‌رود. گاهی نمادها به دو دسته حقیقی^۱ و اعتباری^۲ تقسیم می‌شوند. نمادهای اعتباری به سه قسم هستند:

۱. شنیداری؛ نمادهایی از جنس صدا و صوت بوده که با گوش شنیده می‌شوند مانند اذان، که بیانگر وقت نماز است؛ ۲. دیداری؛ نمادهایی که از طریق دیدن قابل شناسایی است. نامه، شعر، روزنامه، تصویر، مجسمه، بناهای تاریخی، اماکن مذهبی و زیارتی، یا اشاره کردن و لبخند زدن از این قبیل هستند؛ ۳. حسی؛ نمادهایی که از طریق حواس قابل فهم است. مانند اشیاء طبیعی و محسوس هم‌چون کوه، دره‌ها، گیاهان، حیوانات، خانه، کشتی، خودرو، عطر و ادکلن، خط برجسته از این نوع هستند. (ملکی‌راد، ۱۳۹۷: ۱۲۳)

نمادها در زندگی بشر ممکن است در قالب‌های مختلفی هم‌چون مفهوم، رنگ، مراسم، زمان مهم، مکان تاریخی، عدد، رمز، ورد، پرچم و یا شعار نمود پیدا کنند. به عنوان مثال چفیه تکه پارچه‌ای است که در فرایند تولید و کاربرد آن در دفاع مقدس به عنوان نماد مقاومت و جهاد شناخته شده است و یا شعار الله اکبر که نماد تفکر توحیدی است و رنگ نارنجی در هند، نشان معنویت و عرفان است و رنگ مشکی در میان شیطان‌پرستان نماد توجه به شیطان در عالم هستی است، پرچم در هر کشور نماد ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته شده آن است، ستاره پنج پر نشانه بینش اومانیستی است، اذکار و اوراد نماد مکاتب و نحله‌های دینی است، روز غدیر در شیعه، نماد جایگاه امامت است، رود گنگ نشان طهارت روحی و زدودن ناپاکی‌ها در هندوهاست، عدد ۱۱ از اعداد مقدس کابالاست، کندالینی و چاکرا، نماد انرژی حیات در یوگا و برخی مکاتب شرقی است. (فولادی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۴۲)

۱. نماد حقیقی یعنی این‌که امری تکوینی بوده و در آفرینش موجود نهفته است. مانند نماد بودن چمن به آب.
 ۲. نماد اعتباری به چیزی می‌گویند که در قلمرو اعتبار ذهن معتبران بوده و با تغییر و تحول و اختلاف اعتبار دگرگون می‌شود. مانند زبان، پرچم و انواع تابلو.

انواع نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی

آنچه در فرایند شکل‌گیری ظهور، قیام و تثبیت حکومت امام زمان علیه السلام، به عنوان گونه‌های نماد و نشانه‌ها مطرح می‌شود، در حیطه‌های گوناگون فردی و اجتماعی، در عرصه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و نظامی قابل پیگیری بوده و محقق خواهد شد. آنچه مسلم است، تمامی نمادها و نشانه‌ها در نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی در راستا و پیرامون نماد با عظمت توحید است. نمادها و نشانه‌ها، در حیطه‌های فردی و اجتماعی، در حوزه‌های معنوی و مادی قابل تقسیم است. حوزه‌های معنوی فضائل و خصلت‌های فردی یا افراد یا اجتماع را دربر می‌گیرد. حوزه‌های مادی ناظر به مشخصه‌ها و نشانه‌های جسمی و در قالب مادی را شامل می‌شود. بنابراین نمادها و نشانه‌ها، گاهی ناظر به مشخصه‌های گوناگون فردی، گاهی ناظر به عرصه‌های اجتماعی هم‌چون فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و... هستند که در قالب‌های گوناگون پیاده‌سازی خواهند شد. این نمادها و نشانه‌ها، در سیر ایجاد، تاسیس، استمرار و تثبیت نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، معرفی خواهند شد.

۱. نمادها و نشانه‌های زمینه‌ساز تشکیل نظام

از دیگر نمادهای نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی، نمادهایی است که در هنگامه ظهور امام زمان علیه السلام علائم و نشانه‌های آن پدیدار خواهد شد. آن‌ها نمادهای آغازین تشکیل حکومت جهانی الله در قالب نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی در زمین خواهد بود. هرکدام از این علائم دارای نمادهایی هم‌چون پرچم‌های سیاه، اصوات آسمانی، شعارهای مختلف، حوادث غیر طبیعی مانند خسف بیداء، مکان‌ها و زمان‌های خاص مانند شهرهای درگیر، مدینه و مکه و روز ظهور (جمعه یا شنبه) هستند که در هنگامه ظهور رخ عیان می‌کند. روایتی از امام باقر و امام صادق علیهما السلام در این باب نقل شده که می‌فرمایند:

عن محمد بن علی ... وَ إِنَّ مِنْ عَلَامَاتِ خُرُوجِهِ خُرُوجَ السُّفْيَانِيِّ مِنَ الشَّامِ وَ خُرُوجَ الْيَمَانِيِّ مِنَ الْيَمَنِ وَ صِيْحَةَ مِنَ السَّمَاءِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ وَ مُنَادٍ ينادِي مِنَ السَّمَاءِ بِاسْمِهِ وَ اسْمِ أَبِيهِ. (ابن بابویه، ۱۳۹۵: ج ۱، ۳۲۸)

وَعَنْ عُمَرَ بْنِ حَنْظَلَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: لِقَائِمِ خَمْسِ عَلَامَاتٍ ظُهُورُ السُّفْيَانِيِّ وَ الْيَمَانِيِّ وَ الصَّيْحَةُ مِنَ السَّمَاءِ وَ قَتْلُ النَّفْسِ الرُّكْبِيَّةِ وَ الْحُسْفُفُ بِالْبَيْدَاءِ. (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۵۲)

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: در مورد ظهور قائم پنج علامت است. سفیانی، یمانی، صیحه

آسمانی، قتل نفس زکیه، فرورفتن در بیداء. هرکدام از این علائم دارای نشانه‌هایی هستند. نشانه‌هایی که در سفیانی وجود خواهد داشت. خروجش از حیث زمان در ماه رجب^۱ از حیث مکان وادی یابیس^۲ (طوسی، ۱۴۲۵: ۴۴۴) در مغرب خواهد بود و شهرهای مختلفی را تحت نفوذ خود در می‌آورد. پس از آن که امام ظاهر می‌شود، اصحاب سفیانی برای نابودی امام رفته که در صحرای بیدا به امر پروردگار زمین آنها را می‌بلعد. یمانی از یمن^۳ (ابن بابویه، ۱۳۹۵: ج ۱، ۳۳۱) خروج خواهد کرد که پرچ او هدایت‌گرترین پرچم^۴ (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۵۶) خواهد بود. نمادهایی که در صیحه آسمانی است. این که در ماه رمضان^۵ توسط جبرئیل^۶ خواهد بود و مردم را به سوی امام^۷ با نام و مشخصات^۸ معرفی و دعوت می‌کند. (همان: ۲۵۴) نمادهایی که در قتل نفس زکیه است این که در حرم امن الهی، بین رکن و مقام فرد جلیل‌القدری به شهادت می‌رسد که پس از ۱۵ روز (ابن بابویه، ۱۳۹۵: ج ۲، ۶۴۹) امام قیام خواهد نمود.

از دیگر نشانه‌هایی که هنگامه ظهور و مقدمات شکل‌گیری نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، پدیدار خواهد شد، اختلافات اهل شام، پرچم‌های سیاه از خراسان و وحشتی در ماه رمضان است. هم‌چنان که امام باقر^۹ نقل می‌کنند از امیرالمؤمنین پیرامون آیه شریفه ﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ سؤال شد. ایشان فرمودند:

پس از ایجاد سه چیز منتظر فرج باشید: اختلاف اهل شام در میان خود؛ پرچم‌های سیاه از خراسان و وحشتی در رمضان است. (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۵۱)^{۱۰}

۱. إِنَّ أَمْرَ السَّفِيَانِيِّ مِنَ الْأَمْرِ الْمَحْتَمِ وَ خُرُوجِهِ فِي رَجَبٍ .

۲. يَخْرُجُ السَّفِيَانِيُّ الْمَلْعُونُ مِنَ الْوَادِي الْيَابِسِ .

۳. وَ الْيَمَانِيِّ مِنَ الْيَمَنِ .

۴. «وَلَيْسَ فِي الرِّاياتِ رَايَةٌ أَهْدَى مِنْ رَايَةِ الْيَمَانِيِّ هِيَ رَايَةُ هُدَى لِأَنَّهُ يَدْعُو إِلَى صَاحِبِكُمْ فَإِذَا خَرَجَ الْيَمَانِيُّ حَرَمَ بَيْعِ السِّلَاحِ عَلَى النَّاسِ وَ كُلِّ مُسْلِمٍ وَ إِذَا خَرَجَ الْيَمَانِيُّ فَانْهَضْ إِلَيْهِ فَإِنَّ رَايَتَهُ رَايَةُ هُدَى وَ لَا يَجِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَلْتَوِي عَلَيْهِ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لِأَنَّهُ يَدْعُو إِلَى الْحَقِّ وَ إِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ»؛ در میان پرچم‌ها راهنمون‌تراز پرچم یمانی نباشد تنها او پرچم هدایت خواهد بود زیرا به صاحب شما دعوت خواهد کرد، پس هنگامی که یمانی خروج کرد خرید و فروش اسلحه بر مردم و بر هر مسلمانی حرام خواهد بود و چون یمانی خروج کرد باید به سوی او نهضت کنی که پرچمش پرچم هدایت است و بر هیچ مسلمانی روا نباشد که از آن پرچم روی بگرداند و هر کس که چنین کند او از اهل آتش است زیرا او به حق و براه راست دعوت خواهد کرد.

۵. الصَّيْحَةُ لَا تَكُونُ إِلَّا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِأَنَّ شَهْرَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ .

۶. الصَّيْحَةُ فِيهِ هِيَ صَيْحَةُ جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى هَذَا الْخَلْقِ .

۷. يُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ بِاسْمِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

۸. صَوْتٌ مِنَ السَّمَاءِ وَ هُوَ صَوْتُ جِبْرَائِيلَ بِاسْمِ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ وَ اسْمِ أَبِيهِ .

۹. الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ لَيْسَ بَيْنَ قِيَامِ قَائِمِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ بَيْنَ قَتْلِ النَّفْسِ الرَّكِيَّةِ إِلَّا خَمْسَةَ عَشْرَةَ لَيْلَةً .

۱۰. هم‌چنان که در روایت نقل شده است: عَنْ دَاوُدَ الدِّجَاجِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: سُئِلَ

۲. اشیاء

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، اشیاء و ابزارهای مختلف به عنوان نماد و نشانه وجود دارد که هرکدام دارای اهداف، اغراض و کارکردهای گوناگونی هستند. در ادامه به معرفی آن نمادها و نشانه‌ها پرداخته خواهد شد.

الف) پیراهن، عمامه، زره و شمشیر

پوشیدن پیراهن خونین رسول خدا ﷺ و به دست گرفتن شمشیر ذالفقار، نماد صلابت، قدرت و انتقام از دشمنان خدا و اهل بیت علیهم السلام است. در روایات نقل شده است. امام زمان ﷺ خروج می‌کند در حالی که خون خواه اجداد خود است. خشمناک و متأسف است. پیراهن، عمامه، سحاب و زره رسول خدا ﷺ را بر تن دارد. شمشیر او ذالفقار، شمشیر رسول الله ﷺ است. و چند ماه شمشیر به دست داشته و با دشمنان خدا به جنگ می‌پردازد. (نعمانی، ۱۳۹۷: ۳۰۸)^۱

ب) نشانه‌های انبیاء علیهم السلام

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی، نشانه‌هایی است که در گذشته در دست انبیاء علیهم السلام بوده و اینک در اختیار امام زمان ﷺ است. روایتی که امام پس از ظاهر شدن به همراه خود نشانه‌هایی از پیامبر اسلام ﷺ و انبیاء گذشته دارد که نماد مشروعیت و حقانیت امام زمان ﷺ است. هم‌چنان‌که در روایات نقل شده است که هنگامی قائم ﷺ ظهور می‌کند با خود پرچم رسول الله ﷺ، انگشتر سلیمان علیهما السلام، سنگ و عصای موسی علیهما السلام، ظاهر می‌شود. یا در روایتی علائم شناخت امام را، سکینه و وقار، معرفی حلال و حرام، نیاز مردم به او و بی‌نیازی او از مردم، داشتن اسلحه رسول خدا ﷺ معرفی می‌کند. در

أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى - فَاخْتَلَفَ الْأَخْرَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَقَالَ انْتظِرُوا الْفَرَجَ مِنْ ثَلَاثِ قَبِيلٍ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَا هُنَّ فَقَالَ اخْتَلَفَ أَهْلُ الشَّامِ بَيْنَهُمْ وَالزَّيَاثُ السُّودُ مِنْ خُرَّاسَانَ وَالْفَرْعَةُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ قَبِيلٌ وَمَا الْفَرْعَةُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَقَالَ أَوْ مَا سَمِعْتُمْ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي الْقُرْآنِ إِنَّ نَسْأَ نُنَزِّلُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ هِيَ آيَةٌ تُخْرِجُ الْقِتَاةَ مِنْ خُدْرِهَا وَتُوقِظُ النَّائِمَ وَتُفْرِغُ الْبَيْضَانَ.

۵۵

۱. إِنَّهُ يَخْرُجُ مَوْثُورًا غَضْبَانَ أَسْفًا لِعِصَابِ اللَّهِ عَلَى هَذَا الْخَلْقِ يَكُونُ عَلَيْهِ قَمِيصٌ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الَّذِي عَلَيْهِ يَوْمَ أُخِدِّ وَ عِمَامَتُهُ السَّحَابُ وَ دِرْعُهُ دِرْعُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ السَّايِغَةُ وَ سَيْفُهُ سَيْفُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذُو الْفَقَارِ يُجَرِّدُ السَّيْفَ عَلَى عَاتِقِهِ ثَمَانِيَةَ أَشْهُرٍ يَقْتُلُ هَرْجًا فَأَوَّلُ مَا يَبْدَأُ بِنَبِيِّ سَبِيَّةٍ فَيَقْطَعُ أَيْدِيَهُمْ وَ يُعَلِّقُهَا فِي الْكَعْبَةِ وَ يُنَادِي مُتَادِيَهُ هُوَ لَا سُرَاقُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَنَاوَلُ قُرَيْشًا فَلَا يَأْخُذُ مِنْهَا إِلَّا السَّيْفَ وَ لَا يُعْطِيهَا إِلَّا السَّيْفَ وَ لَا يَخْرُجُ الْقَائِمُ ﷺ حَتَّى يُقْرَأَ كِتَابَانِ كِتَابُ الْبَصْرَةِ وَ كِتَابُ الْكُوفَةِ بِالْبَرَاءَةِ مِنْ عَلِيِّ ﷺ.

روایت دیگر از امام صادق علیه السلام نقل شده است که به یکی از یاران خود فرمود: می‌خواهی پیراهنی که قائم ما هنگام قیام بر تن خواهد داشت را نشانت دهم؟ او فرمود بله! سپس امام جعبه‌ای خواست و او را باز کرد و از داخل آن پیراهن کرباسی بیرون آورد که آستین چپش به خون آغشته بود. سپس امام صادق علیه السلام فرمود، پیراهن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که در روز جنگ ضربت دیده بود، همین است. زمانی که قائم ما قیام کند، این پیراهن را بر تن خواهد داشت. در روایت دیگر نقل شده است که عصای موسی علیه السلام که آسی از یک نهال بهشتی بوده و جبرئیل برای حضرت موسی علیه السلام است، هم چنین تابوت آدم علیه السلام که هیچ‌کدام نمی‌پوسد هنگامی که قائم قیام می‌کند، آن دو را بیرون خواهد آورد.^۱ (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۳۸، ۲۴۲-۲۴۳) از این رو این نشانه‌های گوناگون می‌تواند به عنوان نماد شناخت، مشروعیت و حقانیت امام زمان علیه السلام به حساب آید.

ج) نوع پوشش و لباس

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، نوع پوشش و لباس امام زمان علیه السلام است. از آن جایی که سیره زندگانی و عملی ایشان بر مبنای سیره و زندگانی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه معصومین علیهم السلام است، از این رو نوع پوشش ایشان، پوششی ساده و زاهدانه خواهد بود هم‌چنان‌که در روایات نقل شده است که «أَنَّ قَائِمَنَا إِذَا قَامَ لَيْسَ لِبَاسٍ عَلَيَّ علیه السلام وَ سَارَ بِسِيرَتِهِ (کلینی، ۱۴۰۷: ۶، ۴۴۴) یعنی زمانی که قائم ما قیام می‌کند، پوشش او هم‌چون پوشش امیرالمؤمنین علی علیه السلام و سیره او نیز الگوی خود قرار می‌دهد. در تأیید ساده پوشی و زیست زاهدانه امام زمان علیه السلام، از امام صادق علیه السلام نقل شده است:

عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَا تَسْتَعْجِلُونَ مَخْرُوجَ الْقَائِمِ فَوَاللَّهِ مَا لِبَاسُهُ إِلَّا

۱. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ علیه السلام إِذَا ظَهَرَ الْقَائِمُ علیه السلام ظَهَرَ بِرَأْيَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم وَ خَاتِمِ سَلِيمَانَ وَ حَجَرِ مُوسَى وَ عَصَاهُ... عَنْ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغْبِرَةِ النَّضْرِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِأَيِّ شَيْءٍ يُعْرَفُ الْإِمَامُ قَالَ بِالسَّكِينَةِ وَ الْوَقَارِ قُلْتُ وَ بِأَيِّ شَيْءٍ قَالَ وَ تَعْرِفُهُ بِالْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ وَ بِحَاجَةِ النَّاسِ إِلَيْهِ وَ لَا يَخْتَأُجُ إِلَى أَحَدٍ وَ يَكُونُ عِنْدَهُ سِلَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم... عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: أَلَا أُرِيكَ قَمِيصَ الْقَائِمِ الَّذِي يَقُومُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ بَلَى قَالَ فَدَعَا يَقْمَطِرٍ فَفَتَحَهُ وَ أَخْرَجَ مِنْهُ قَمِيصَ كَرَابِيسَ فَتَشَرَّهُ فَإِذَا فِي كُمِّهِ الْأَبْسَرِدُ فَقَالَ هَذَا قَمِيصُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم الَّذِي عَلَيْهِ يَوْمَ ضَرْبَتِ رَبَاعِيَّتِهِ وَ فِيهِ يَقُومُ الْقَائِمُ فَقَبَّلْتُ الدَّمَ وَ وَضَعْتُهُ عَلَى وَجْهِهِ ثُمَّ طَوَاهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ رَفَعَهُ؛ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ عَصَا مُوسَى قَضِيبٌ أَسَى مِنْ عَرَسِ الْجَنَّةِ أَنَاهُ بِهَا جَبْرَائِيلُ لَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ وَ هِيَ وَ تَابُوتُ آدَمَ فِي بُحَيْرَةِ طَبْرِيقَةَ وَ لَنْ يَبْلِيَا وَ لَنْ يَتَغَيَّرَا حَتَّى يُخْرِجَهُمَا الْقَائِمُ علیه السلام إِذَا قَامَ.

الْغَلِيظَ وَلَا طَعَامَهُ إِلَّا الْجُشْبَ وَمَا هُوَ إِلَّا السَّيْفُ وَالْمَوْتُ تَحْتَ ظِلِّ السَّيْفِ (نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۳۳؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۴۶۰)؛

لباس امام زمان علیه السلام سخت و زبر، خوراکش درشت، خشک و ناگوار است. این نوع پوشش نماد ساده پوشی و زیست زاهدانه امام زمان علیه السلام است.

۳. پرچم و آرم

از دیگر نشانه‌ها و نمادهای نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، پرچم و آرم حکومتی ایشان است. معمولاً پرچم هر نظام و کشوری دارای معنی و نماد و نمایاننده هویت کلی آن نظام است. از این رو، این مسئله نیز هم‌چنان‌که در حکومت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام دارای کارکرد، اهمیت و... بوده است، در نظام و حکومت امام زمان علیه السلام نیز وجود خواهد داشت.

برافراشتن پرچم توسط سپاهیان امام، نماد و نشانه آغاز قیام و تشکیل نظام جهانی امام زمان علیه السلام در سراسر گیتی است. هم‌چنان‌که در روایت نقل شده است که امام باقر علیه السلام فرمودند زمانی که قائم قیام کند:

يَهْرُ الزَّايَةَ وَيَسِيرُ بِهَا فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْمَشْرِقِ وَلَا فِي الْمَغْرِبِ إِلَّا لَعَنَهَا وَهِيَ رَابِعَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ بِهَا جَبْرَائِيلُ يَوْمَ بَدْرٍ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ مَا هِيَ وَاللَّهِ قُظُنُّ وَلَا كَثَانٌ وَلَا قَرُوَ وَلَا حَرِيرٌ قُلْتُ فَبِنِ أَى شَيْءٍ هِيَ قَالَ مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ نَشَرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ ثُمَّ لَفَّهَا وَدَفَعَهَا إِلَى عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَمْ تَزَلْ عِنْدَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ الْبَصْرَةِ نَشَرَهَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ ثُمَّ لَفَّهَا وَهِيَ عِنْدَنَا هُنَاكَ لَا يَنْشُرُهَا أَحَدٌ حَتَّى يَقُومَ الْقَائِمُ فَإِذَا هُوَ قَامَ نَشَرَهَا فَلَمْ يَبْقَ أَحَدٌ فِي الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِلَّا لَعَنَهَا وَيَسِيرُ الرَّعْبُ قُدَّامَهَا شَهْرًا وَوَرَاءَهَا شَهْرًا وَعَنْ يَمِينِهَا شَهْرًا وَعَنْ يَسَارِهَا شَهْرًا... (نعمانی، ۱۳۹۷: ۳۰۷)؛

۱. چرا در مورد قیام قائم علیه السلام عجله می‌کنید؟ به خدا قسم که لباس او سخت و زبر است و غذای او جو درشت و خشک است. و رفتارش نیست مگر با شمشیر [که سیره او قیام است] و مرگ نیز زیر سایه شمشیر است.

۲. ابی بصیر نقل می‌کند که ابوعبدالله (امام صادق علیه السلام) فرمود: قائم علیه السلام خروج نکند تا آن‌گاه که حلقه کامل گردد. عرض کردم: حلقه [کامل شدنش] چقدر است؟ فرمود: ده هزار که جبرئیل از سمت راستش و میکائیل از سمت چپش باشد، سپس پرچم را به اهتزاز درآورد و با پرچم حرکت کند یک نفر در خاور و باختر نماند مگر آن‌که پرچم را لعنت کند و آن پرچم رسول خدا صلی الله علیه و آله است که جبرئیل آن را روز بدر فرود آورد. سپس فرمود: ای ابامحمد آن پرچم به خدا قسم نه از پنبه است و نه از کتان و نه از ابریشم و نه از حریر. عرض کردم: پس از چیست؟ فرمود: از ورق بهشتی است، رسول خدا صلی الله علیه و آله آن را به روز بدر برگشود سپس باز درهم پیچید و به علی علیه السلام سپرد و همواره نزد علی علیه السلام بود تا آن‌که روز بصره فرا رسید پس امیرالمؤمنین علیه السلام آن را گشود و خداوند فتح را نصیب علی علیه السلام کرد سپس آن را درهم پیچید و آن این‌جا نزد ما است هیچ‌کس آن را باز نخواهد کرد تا آن‌که قائم علیه السلام قیام کند و چون او قیام کرد آن پرچم

زمانی که امام قیام کند پرچ را به اهتزاز در خواهد آورد به صورتی که تمام مردم دنیا آن را خواهند دید.

یا در برخی روایات^۱ آرم پرچم امام زمان علیه السلام را البیعة لله می‌داند: هم‌چنان‌که نقل شده «وَرُوی أَنَّهُ یَكُونُ فِی رَایةِ الْمَهْدِیِّ علیه السلام الْبِیْعَةُ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ». (ابن بابویه، ۱۳۵۹: ج ۲، ۶۵۴) از این رو پرچم می‌تواند به نوعی نماد هویت کلی نظام، استقامت و ثبات وضعیت و اقتدار نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی باشد.

۴. شعار

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، شعارهای صادره از سوی آنهاست. از آن جایی که یکی از اقسام نماد، اصوات هستند، شعار نیز به عنوان یکی از نمادها بوده و دارای کارکرد خاص خودش خواهد بود. معمولاً شعارها در نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی پیرامون عبادت، بندگی و توحید خواهد بود. هم‌چون اذان و... با این حال در برخی از روایات یکی از شعارهای انصار و یاران امام زمان علیه السلام را یا لثارات الحسین معرفی می‌کند. در این باره ریان بن شبیب از امام رضا علیه السلام نقل می‌کند:

... أَنْ یُقَوْمَ الْقَائِمِ فِیْکُونُونَ مِنْ أَنْصَارِهِ وَ شِعَارُهُمْ یَا لثَارَاتِ الْحُسَیْنِ ... (مجلسی، بی‌تا: ج ۴۴، ۲۸۶):

زمانی که قائم قیام می‌کند، شعار او و یارانش یا لثارات الحسین خواهد بود.

این شعار می‌تواند نماد خون‌خواهی و انتقام امام زمان علیه السلام از قاتلان اجداد طاهربینش و ظالمان به ویژه امام حسین علیه السلام باشد.

۵. مکان‌ها

یکی دیگر از انواع نمادها، مکان‌های تاریخی است. (ملکی‌راد، ۱۳۹۷: ۱۲۳؛ فولادی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۴۲) از این رو یکی از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مکان‌های است که دارای اهمیت، پیشینه و کارکرد خاصی در آن نظام است. از مصادیق نمادهای

۱. باز کند و کسی در خاور و باختر نماند مگر آن‌که آن را لعنت کند و رعب آن حضرت يك ماهه راه از پیشاپیش و از پشت سر و از سمت راست و سمت چپ آن حضرت در حرکت باشد.

۲. این روایت به لحاظ سندى مخدوش است. علت ذکر آن اثبات وجود پرچم و علائمی در آن به عنوان نمادی از نمادهای نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی است.

مکانی در فرایند شکل‌گیری، تأسیس و تثبیت حکومت جهانی مهدوی، شهرها، مکان‌های مذهبی و... است. روایات شهر، مقر حکومت و محل زندگی امام زمان علیه السلام را معرفی می‌کنند. هرکدام از این مکان‌ها دارای سوابق و پیشینه‌های مختلف تاریخی بوده و این عملکرد و انتخاب امام براساس اهدافی است که منتج به کارکردهایی در نظام سیاسی و اجتماعی ایشان خواهد شد. به نمونه شهر حکومتی، مقر حکومتی و محل زندگی امام زمان علیه السلام، به ترتیب، کوفه، مسجد کوفه و مسجد سهله معرفی شده است. مفضل از امام صادق علیه السلام در روایت طولانی نقل می‌کند:

... قَالَ الْمُفَضَّلُ قُلْتُ يَا سَيِّدِي فَأَيْنَ تَكُونُ دَارُ الْمَهْدِيِّ وَجُمْتَعُ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ دَارُ مَلِكِهِ الْكُوفَةُ وَجَمَلِيسُ حُكْمِهِ جَامِعُهَا وَبَيْتُ مَالِهِ وَمَقْسَمُ غَنَائِمِ الْمُسْلِمِينَ مَسْجِدُ السَّهْلَةِ وَمَوْضِعُ خَلَوَاتِهِ الذَّكَاوَاتُ الْبَيْضُ مِنَ الْعَرَبِيِّينَ قَالَ الْمُفَضَّلُ يَا مَوْلَايَ كُلُّ الْمُؤْمِنِينَ يَكُونُونَ بِالْكُوفَةِ قَالَ إِي وَاللَّهِ لَا يَبْقَى مُؤْمِنٌ إِلَّا كَانَ بِهَا أَوْ حَوَالِيهَا... (مجلسی، بی تا؛ ج ۵۳، ۱۱)؛^۱
یعنی محل حکومتی مهدی علیه السلام کوفه، مقر حکومتی و دولتی او مسجد کوفه، محل تقسیم غنائم و مال مسجد سهله است. محل خلوت و اعتکاف او، تپه‌های سفید نجف است.

در روایتی دیگر نقل شده است که فرمود:

عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَا بَا مُحَمَّدٍ كَأَنِّي أَرَى نُزُولَ الْقَائِمِ فِي مَسْجِدِ السَّهْلَةِ بِأَهْلِهِ وَعِيَالِهِ قُلْتُ يَكُونُ مَنَزَلُهُ قَالَ نَعَمْ هُوَ مَنَزِلُ إِدْرِيسَ عليه السلام (همان؛ ج ۵۲، ۱۷)؛
یعنی قائم به همراه اهل و عیالش در مسجد سهله مستقر خواهد شد.

از دیگر نمادهای مکانی، مکان خروج امام زمان علیه السلام است. روایات آغاز خروج امام را از مکه مکرمه و بین رکن و مقام معرفی می‌کنند. از این رو ابو خالد کابلی از امام زین العابدین علیه السلام نقل می‌کند، امام در این باره فرمود:

الْمُتَّفِقُونَ عَنْ فُرَيْشِهِمْ ثَلَاثِمِائَةٍ وَثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا عِدَّةُ أَهْلِ بَدْرٍ فَيَصْبِحُونَ بِمَكَّةَ وَهُوَ

۱. از سرورم، امام صادق علیه السلام پرسیدم: آقای من! خانه مهدی علیه السلام و محل اجتماع مؤمنان کجا خواهد بود؟ فرمود: مرکز دولت او کوفه است، محل صدور احکام و فتوای او در مسجد جامع آن و محل نگهداری بیت‌المال و تقسیم غنائم، مسجد سهله می‌باشد و محل خلوت کردن و اعتکاف او تپه‌های سفید نجف. مفضل گوید: عرض کردم آیا همگی مؤمنان در کوفه خواهند بود؟ فرمود: به خدا سوگند آری، مؤمنی باقی نمی‌ماند جز آن که در آن جا یا اطرافش منزل می‌گزیند.

قَوْلُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَيَّنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعاً وَهُمْ أَصْحَابُ الْقَائِمِ (ابن بابویه، ۱۳۵۹: ج ۲، ۶۵۴)؛

اصحاب مهدی (ع) که تعداد اصحاب بدر هستند، به مکه خواهند آمد.

یا در روایت دیگری از امام باقر (ع) نقل شده که درباره امام زمان (ع) فرمودند:

يَبَايِعُ الْقَائِمَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَ الْمَقَامِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَ نَيْفَ عِدَّةِ أَهْلِ بَدْرٍ فِيهِمُ النَّجْبَاءُ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ وَ الْأَبْدَالُ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ وَ الْأَخْيَارُ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيَقِيمُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقِيمَ (طوسی، ۱۴۲۵: ۴۷۷)؛^۱

یعنی اصحاب مهدی (ع) که تعداد آنها ۳۱۳ نفر است، بین رکن و مقام با او بیعت می‌کنند.

به نظر می‌رسد از آن جایی که کعبه میعادگاه توحید، عبادت و بندگی در زمین است، از این رو حضور امام مهدی (ع) و اصحاب ایشان و تحولات خاصی که در آن جا محقق خواهد شد، نماد قیام و حاکمیت بر پایه توحید و آغاز تحقق وعده نهایی الهی ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (ذاریات: ۵۶) است.

۶. زمان‌ها

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، زمان‌ها خاص است. فرایند شکل‌گیری نظام سیاسی و اجتماعی براساس روایات در زمان‌های خاصی اتفاق خواهد افتاد. از این رو این زمان‌ها، دارای اهمیت و کارکرد خاصی خواهند بود. از جمله این روایات می‌توان به روایات روز ظهور امام زمان (ع) است که برخی از آنها روز ظهور را جمعه و برخی روز آن را شنبه معرفی می‌کنند. ابی بصیر از امام باقر (ع) نقل می‌کند که فرمودند:

يَخْرُجُ الْقَائِمُ (ع) يَوْمَ السَّبْتِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ يَوْمَ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ الْحُسَيْنُ (ابن بابویه، ۱۳۵۹: ج ۲، ۶۵۴)؛

خروج قائم (ع) روز شنبه‌ای است که آن روز، روز عاشورا است.

در روایت دیگری روز ظهور را، روز نوروز بیان معرفی می‌کند:

الْمُتَعَلَّى بْنُ حُنَيْسٍ عَنِ الصَّادِقِ (ع): أَنَّ يَوْمَ النَّيِّرُوزِ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَحَدَ فِيهِ النَّبِيُّ (ص) لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) الْعَهْدَ بِغَدِيرِ خَمٍّ فَأَقْرُوا لَهُ بِالْوَلَايَةِ فَظَوَّبُوهُ لِمَنْ تَبَّتْ عَلَيْهَا وَالْوَيْلُ لِمَنْ

۱. جابر جعفی می‌گوید: امام باقر (ع) فرمودند: سبید و چند [سبزه] نفر به عدد اهل بدر در میان رکن و مقام با قائم (ع) بیعت می‌کنند که در میان ایشان نجبا و بزرگوارانی از اهل مصر، و پهلوانانی از اهل شام و خوبانی از اهل عراق حضور دارند و آن حضرت هر قدر که خداوند بخواهد، خلافت می‌فرماید.

نَكَفَهَا وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي وَجَّهَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلِيًّا إِلَى وَادِي الْحِنِّ فَأَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعُهُودَ وَ الْمُوَاتِيَقَ وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي ظَفَرَ فِيهِ بِأَهْلِ التَّهْرَوَانَ وَ قَتَلَ ذَا التُّدِيَّةِ وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي يَظْهَرُ فِيهِ قَائِمُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَ وِلَاةَ الْأَمْرِ وَيُظْفِرُهُ اللَّهُ تَعَالَى بِالذَّجَالِ فَيُضْلِبُهُ عَلَى كُنَاسَةِ الْكُوفَةِ وَ مَا مِنْ يَوْمٍ نُوْرُوْزٍ إِلَّا نَحْنُ نَتَوَقَّعُ فِيهِ الْفَرَجَ (مجلسی، بی تا: ج ۵۶، ۱۱۹)؛
روز نوروز، روز است که قائم ما اهل بیت در آن روز ظاهر خواهد شد.

از این رو جمعه، شنبه، روز عاشورا و نوروز نماد ظهور و آغاز حاکمیت عدل الهی در زمین خواهد بود.

۷. اعداد

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، اعداد هستند. اعداد خاص در هر نظامی، دارای اهداف و اغراض خاصی بوده که بر اساس آنها کنش‌های مختلف اجتماعی شکل می‌گیرد. این مسئله در نظامی سیاسی و اجتماعی مهدوی نیز وجود دارد. اعدادی که در روایات مهدوی ذکر شده است ناظر به تعداد یاران امام زمان علیه السلام بوده که آنها را سیصد و سیزده نفر معرفی می‌کنند. ابوبصیر از امام باقر علیه السلام نقل می‌کند که ایشان فرمودند:

أَنَّ الْقَائِمَ عليه السلام يَهْبِطُ مِنْ ثَنِيَّةِ ذِي طَوَى فِي عِدَّةِ أَهْلِ بَدْرِ ثَلَاثِمِائَةٍ وَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا حَتَّى يَسْنِدَ ظَهْرَهُ إِلَى الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ وَيَهْرُؤُ الرِّيَابَةَ الْعَالِبَةَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي حمزة فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِأَبِي الْحَسَنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليه السلام فَقَالَ كِتَابٌ مَنْشُورٌ (نعمانی، ۱۳۹۷: ۳۱۶)؛

این که قائم علیه السلام، در میان گروهی به شماره اهل بدر، سیصد و سیزده مرد است که از ثنیه ذی طوی سرازیر می‌شوند تا آن که به حجرالاسود تکیه می‌دهند و پرچم را به اهتزاز در می‌آورد. علی بن ابی حمزه گوید: این را بابی الحسن موسی بن جعفر علیه السلام نقل کردم فرمود: (کتاب منشور است) (همان، ۱۳۶۲: ۳۷۱)

در روایتی دیگر نقل شده است:

يَجْتَمِعُ إِلَيْهِ مِنْ أَصْحَابِهِ عِدَّةُ أَهْلِ بَدْرِ ثَلَاثِمِائَةٍ وَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ أَقْصَى الْأَرْضِ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ فَإِذَا اجْتَمَعَتْ لَهُ هَذِهِ الْعِدَّةُ مِنْ أَهْلِ الْإِحْلَاصِ أَظْهَرَ اللَّهُ أَمْرَهُ فَإِذَا كَمَلَ لَهُ الْعَقْدُ وَهُوَ عَشْرَةٌ أَلْفٍ رَجُلٍ خَرَجَ بِأَذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا يَزَالُ يَقْتُلُ أَعْدَاءَ اللَّهِ حَتَّى يَرْضَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (ابن بابويه، ۱۳۵۹: ج ۲، ۳۷۸)؛

اصحاب مهدی علیه السلام که تعدادشان ۳۱۳ و به اندازه اهل بدر است از اقصی نقاط زمین پیرامون امام جمع می‌شوند.

و یا روایتی که اجتماع این تعداد را مکه معرفی می‌کند، بیان شده است:

الْمُفْقُودُونَ عَنْ فُرُشِهِمْ ثَلَاثُمِائَةٍ وَثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا عِدَّةُ أَهْلِ بَدْرٍ فَيَصْبِحُونَ بِمَكَّةَ وَهُوَ
قَوْلُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ آيِنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعاً وَهُمْ أَصْحَابُ الْقَائِمِ (همان،
۱۳۵۹: ج ۲، ۶۵۴).

از این ور تشبیه ۳۱۳ نفر از یاران امام مهدی علیه السلام به اصحاب پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در جنگ بدر، می‌تواند به عنوان گونه‌ای از مصادیق و نماد حقانیت، مشروعیت امام و یارانش باشد، هم‌چنان‌که در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله این مسئله صادق است.

۸. جهات

از دیگر نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی، جهات‌ها هستند. جهت هم‌چون مکان، زمان و اعداد دارای به عنوان نماد و دارای کارکرد است. مثلاً روایات، جغرافیای نظام سیاسی و اجتماعی مهدوی را، شرق و غرب عالم، معرفی می‌کنند. روایاتی یاری‌دهندگان امام مهدی علیه السلام را مردمانی از مشرق زمین می‌دانند. در این زمینه روایتی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمودند:

يُخْرِجُ نَاسَ مِنَ الْمَشْرِقِ فَيُوطِئُونَ لِلْمَهْدِيِّ يَعْنِي سُلْطَانَهُ (شوشتری، ۱۴۰۹: ج ۱۳، ۲۲۱)؛
مردمانی از مشرق زمین قیام می‌کنند و زمینه‌ساز و یاری‌دهنده حکومت مهدی علیه السلام خواهند بود.

نتیجه‌گیری

استخراج و تجزیه ترکیب مسائل علوم اسلامی و انسانی با یکدیگر، موجب فهم بیشتر و تعمیق مباحث و مسائل آنها خواهد شد. انواع نمادها در ادبیات دینی و اسلامی در منابع منقول به صورت پراکنده ذکر شده است. اما آنچه مهم است فهم ابعاد و گونه‌های مختلف نمادها در ادبیات اختصاصی آن علم است. فهم تخصصی نمادهای فرهنگی و سیاسی در جوامع و استخراج آنها از منابع، علاوه بر افزایش میزان معرفت به آنها، موجب انسجام در حرکت، فهم اهداف و اغراض در آن جامعه و نظام را خواهد داشت. به ویژه آن‌که نمادها، از نوع نمادهای آرمانی بوده و عدم معرفت به آنها، منجر به انحراف، تحیر و گمراهی در آن جامعه خواهد گردید. گرچه در این مقاله به تبیین گونه‌های نمادها و نشانه‌های نظام سیاسی - اجتماعی مهدوی پرداخته است، اما اهداف، اغراض و کارکردهای نمادها در نظام سیاسی - اجتماعی دارای اهمیت بیشتری است که بررسی تفصیلی آنها، پژوهش دیگری را می‌طلبد.

منابع

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۵۹ ش)، *کمال‌الدین و تمام‌النعمه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، دوم.
۲. آوتویت، ویلیام؛ باتامور، تام (بی‌تا)، *فرهنگ علوم اجتماعی قرن بیستم*، ترجمه: حسن چاوشیان، بی‌جا، نشر نی.
۳. رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۶ ش)، *حکومت حضرت مهدی علیه السلام در عصر ظهور*، قم، مسجد مقدس جمکران، سوم.
۴. السجستانی، سلیمان بن اشعث (۱۴۱۰ ق)، *سنن ابی داوود*، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، اول.
۵. شوشتری، نورالله بن شریف‌الدین (۱۴۰۹ ق)، *احقاق الحق وازهاق الباطل*، قم، کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، اول.
۶. طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴ ش)، *ترجمه تفسیر المیزان*، ترجمه: سید محمدباقر موسوی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، پنجم.
۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷ ش)، *ترجمه کتاب الغیبه للطوسی*، ترجمه: مجتبی عزیزی، قم، مسجد مقدس جمکران، دوم.
۸. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۲۵ ق)، *الغیبه*، قم، مؤسسه المعارف الاسلامیه، سوم.
۹. عالم، عبدالرحمن (۱۳۹۱ ش)، *بنیادهای علم سیاست*، تهران، نشر نی، بیست و چهارم.
۱۰. فولادی، محمد؛ حسن‌پور، مریم (۱۳۹۴ ش)، «نقش نماد و نمادگرایی در زندگی بشر (تحلیل جامعه‌شناختی)»، *مجله معرفت فرهنگی و اجتماعی*، سال ششم، شماره چهارم.
۱۱. کریم میان، زهره (۱۳۹۵ ش)، *مروری بر کتاب «جمهوری اسلامی و چالش‌های کارآمدی»* با رویکرد *احصاء وظایف دولت*، تهران، اندیشکده حکمرانی شریف.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق)، *الکافی*، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۳. کوهن، بروس (۱۳۸۸ ش)، *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه: غلامعباس توسلی و رضا فاضل، تهران، سمت، بیست و دوم.
۱۴. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۱ ش)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، هفتم.

۱۵. مجلسی، محمدباقر (بی تا)، بحارالانوار، بی جا، دار احیاء التراث العربی، اول.
۱۶. مجموعه نویسندگان (۱۳۸۶ش)، گفتمان مهدویت سخنرانی و مقاله های گفتمان پنجم، قم، بوستان کتاب، دوم.
۱۷. محسنی، منوچهر (۱۳۸۶ش)، بررسی در جامعه شناسی فرهنگی ایران، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، اول.
۱۸. ملکی راد، محمود (۱۳۹۷ش)، کارکردهای اجتماعی اعتقاد به مهدویت، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، اول.
۱۹. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۶۲ش)، ترجمه غیبت نعمانی، ترجمه: احمد فهری زنجانی، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ششم.
۲۰. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷ق)، الغیبة، تهران، مكتبة الصدوق، اول.
۲۱. هلالی، سلیم بن قیس (۱۴۰۵ق)، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، قم، الهادی، اول.

